

5° Causæ negativæ ad restitutionem non tenentur, nisi omnibus causis positivis deficientibus; non influunt enim positive in damnum, sed illud simpliciter non impediunt, cum ex officio illud impedire deberent. Porro recta ratio et naturalis æquitas exigunt ut, qui positive damnum intulerunt, illud ante non impediens resarcire teneantur; quis enim risum cohibere posset, si alium audiret alteri serio dicentem: *Redde mihi partem restitutionis quam feci, quia damnum inferentem me vidisti et non impedivisti?* Ergo.

Inter causas negativas, scilicet mutum, non obstantem et non manifestantem, nullus existere videtur ordo, ita ut mutus, v. g., ante non obstantem, non obstans ante non manifestantem teneatur: *est sententia communissima*. Attamen fieri potest ut quis primario teneatur verbis aut actibus obstare, vel reum manifestare, et tunc ante alios restituere tenetur: sic custos specialis alicujus rei, secundum multos theologos, et probabilius, tenetur ante custodem generalem, cujus officium est invigilare ut speciales custodes munere recte fungantur.

Sequitur ex dictis quod, si ille qui primario ante omnes ad restitutionem obligatur restituerit, ad nihil omnino teneatur cæteri; item si condonatio ipsi facta fuerit. E contra si ille qui secundario tantum obligatur restituerit, vel condonationem obtinuerit, qui post ipsum veniunt manent liberi: qui vero ante ipsum restituere debuissent, totum ei refundere tenentur. Unde si proprietarius rei ablatae eam detinenti condonet, mandans, exsequens omnesque alii, eo ipso, ab omni obligatione restituendi solvuntur: si autem specialiter debitum exsequenti remittat, qui rem habet nihilominus eam reddere tenetur, et, illius defectu, mandans obligatur. Ita pro his responsionibus generaliter theologi.

QUÆSTIO TERTIA.

Cui sit facienda restitutio.

Notandum est inter bona restituenda alia dari posse certa et alia incerta. Bona certa sunt ea quorum legitimus

dominus cognoscitur. Bona incerta ea sunt quorum legitimus dominus non cognoscitur. Fieri potest ut juste vel injuste sint acquisita: juste quidem, si legitimo contractu vel bona fide sint accepta, v. g., si quis ab ignoto mercatore decem ulnas panni acceperit pro quinque quarum solvit pretium; injuste vero, si furto, usuris vel similibus viis hæc obtinuerit: quibus expositis, præsentii quæstioni per sequentes propositiones satisfaciemus.

PROPOSITIO PRIMA.

Bona certa legitimo domino ordinarie reddenda sunt, vel ei qui in illius jura successit.

Prob. Restitutio eo facienda est modo quo repararetur injuria alteri per violationem juris ejus illata: atqui restitutio eo modo non fieret, si bona certa legitimo eorum domino non redderentur, vel ei qui in illius jura successit, ut satis patet: ergo. Attamen res furata apud commodatarium, opificem vel depositarium, eis et non domino reddi debet, et ratio hujus decisionis facile concipitur; si enim iis non redderetur, grave damnum inferri posset illorum famæ et fidei in ipsis habitæ. Aliunde, ipsimet ablationis momento, verum jus ad rem apud se tenendam habent.

Diximus 1° *ordinarie*; nam si quis ita restituere non posset quin periculum vitæ aut alterius gravis damni incurreret, ad id non teneretur, *ut infra dicemus*.

Diximus 2° *vel ei qui in illius jura successit*; cum enim dominus jus habeat strictum in hujusmodi bona, pertinent ad causam ab ipso habentes. Unde post mortem domini restitutio facienda est hæredibus ejus, vel legatariis, si per testamentum de omnibus bonis suis disposuerit. Si vero nullos habeat hæredes, bona ejus ut derelicta habentur, et, juxta Cod. civ. art. 239, ad gubernium pertinent,

Quæritur an quis restituere possit creditori sui creditoris.

R. Qui creditori sui creditoris restituit, aliquando pec-

cat et quidem graviter, nempe si absque ulla legitima causa et invito creditore suo ita se gerat : attamen de novo restituere non tenetur, modo debitum sui creditoris imminuat pro quantitate restitutionis quæ ipsi facienda erat; nam, secluso omni damno aliunde proveniente, jus strictum ejus non violat; imo fieri potest ut non peccet, si videlicet ipsius creditor debitum suum creditori injuste deneget; tunc enim opus charitatis erga creditorem sui creditoris, absque ejus detrimento, exercet.

PROPOSITIO SECUNDA.

Bona incerta juste acquisita, post adhibitam diligentiam ad dominum inveniendum requisitam, haberi possunt ut res inventæ, quarum dominus non detegitur.

Prob. Res inventæ illæ sunt quæ, ab aliquo nolente perditæ, sine injustitia formali possidentur, et verum habent dominum : atqui bona incerta juste acquisita, absque formali injustitia possidentur et verum habent dominum : sub illo respectu sunt ergo sicut res inventæ. Porro res inventæ reddi debent domino, si inveniatur; si vero, adhibita sufficienti diligentia, dominus non inveniatur, in pias causas impendi debent, juxta communissimam theologorum opinionem : ergo pariter bona incerta reddi debent domino, si inveniri possit; si autem inveniri nequeat, impendi debent in pias causas. *Ita generatim theologo.*

Nos semper consuleremus, ut tutius, illa xenodochio, seminario vel alicui ecclesiæ tradere cum onere ea reddendi, si dominus compareat.

PROPOSITIO TERTIA.

Bona incerta injuste acquisita, quorum dominus inveniri non potest, in pias causas distribuenda sunt.

Prob. Bona hæc tractari debent secundum voluntatem domini rationabiliter præsumptam : at voluntas domini rationabiliter præsumpta non est quod possessor malæ fidei

ea retineat. Præterea nemini sua fraus patrocinari debet : attamen fraus possessori malæ fidei patrocinaretur, si bona sic injuste acquisita retinere posset : ergo in pias causas id omne impendere tenetur quod domino, si inveniretur, restituere deberet, scilicet rem ipsam si exstat, ejus valorem si non exstat, ejus fructus quos percepit, fructus quos non percepit, sed quos dominus percepisset; item pretium damni quod dominus ex ablatione et retentione injusta rei suæ passus est.

Si autem bona prædicta sint tantum incerta *secundum quid*, id est, si dominus illorum modo solum confuso cognoscatur, meliori quo fieri potest medio domino reddi debent : *hoc patet evidenter.* Hinc si damnum uni ex duobus vel pluribus certo fuerit illatum, et, facta diligenti inquisitione, determinari non possit cui in particulari revera fuerit illatum, res omnibus in communi tradenda est, vel pretium ejus solvendum, ut inter illos dividatur, vel per sortem determinari oportet ad quem pertinere debeat. Si vero propter periculum infamiæ aut aliud incommodum res dividenda sic tradi nequeat, ipse possessor, ex judicio viri prudentis, eam omnibus distribuet secundum proportionem convenientem.

Si damnum alicui communitati sit illatum, non pauperibus, sed ipsi communitati restitutio facienda est. Unde qui ex redditibus civitatis summam subtrahit, ipsi civitati eam reddere tenetur. Si particularibus alicujus communitatis damnificator nocuerit, ut fit in bello injusto, in agrorum deprædatione, in venditionibus, quando nempe mercatores, caupones, pistores et similes passim defraudant, adulteratas merces pro integris vendunt, falsis ponderibus, injustis mensuris utuntur, etc., et in individuo cognoscere non possunt cui damnum intulerint, non adhuc pauperibus, seu ipsis personis læsis, quantum possibile est, restituere debent, v. g., per tempus plus minusve longum pretium minuendo vel mensuras augendo. At si omnibus prudenter perpensis, revera eis restituere non valeant, pauperibus locorum id omne reddere tenentur quod dominis refundere deberent, si apparerent.

Quæritur 1° quid facere teneatur debitor, si bona ipsius non sufficiant ut omnibus creditoribus suis debita solvat.

Notandum est inter creditores, alios esse privilegiatos et alios non privilegiatos. Privilegiati sunt ei qui, ex natura crediti sui, omnibus aliis præferri debent. *Cod. civ. art. 2095.* Privilegia autem eorum sunt fundata vel in omnibus vel in quibusdam tantum bonis mobilibus, vel in bonis immobilibus tantum, vel in bonis mobilibus et immobilibus. *Art. 2099.*

Quibus notatis, res aliena, si adhuc existat, legitimo ejus domino reddi debet, quia, cum ad possessorem non pertineat, in solutionem debitorum ejus dari non potest. Itaque, si dominus inveniri possit, ei statim remittenda est; si inveniri nequeat, in pias causas impendi debet.

Si vero res ipsa aliena non existat, vel inter creditores nulli sunt privilegiati, vel quidam sunt privilegiati: si prius, debitor tenetur dividere bona sua inter omnes creditores secundum proportionem debitorum; cum enim omnibus æqualiter sit obstrictus, iniquum foret omnia uni et aliis nihil solvere. Ergo.

Si vero creditores privilegiati existant, aliis secundum ordinem privilegiorum præferri debent.

1° Ante omnia solvi debent, et quidem ex omnibus bonis mobilibus, impensæ judiciales, impensæ pro funere et pro ultimo morbo illius cujus hæreditas distribuitur, ut stipendia medicorum, chirurgorum, pharmacopolarum, et alia pro ultimo morbo debita æqualiter inter eos quibus solvenda sunt; stipendia domesticorum pro anno nuper elapso et anno corrente, debita pro cibis a sex mensibus minutatim emptis. *Cod. civ. art. 2101.*

2° Nonnulla sunt privilegia in quibusdam bonis mobilibus specialiter fundata: sic proprietarius domus vel prædii rustici jus privilegiatum habet, pro locationis pretio, in fructus anni currentis, in valorem omnium mobilium quibus domus vel prædium sit instructum; in eadem bona jus privilegiatum habet pro reparationibus quæ dicuntur *locative*, id est, quæ a locatario seu conduc-

tore fieri debent: illæ reparationes determinantur in Codice civili, art. 1754.

Attamen debita pro seminibus, pro labore ad fructus anni currentis colligendos, ex pretio messis solvi debent, sicut et debita pro instrumentis ex eorundem instrumentorum pretio exhiberi debent, etiam ante locationis pretium. *Cod. civ. art. 2192.*

Privilegium etiam habent creditores in pignus quod detinent pro summa sibi debita in cujus assecurationem fuit traditum, in rem conservatam pro impensis quas ad illam conservandam fecerunt, in bona mobilia quæ vendiderunt et tradiderunt, pro eorundem pretio obtinendo; imo venditor repetere potest bona quæ tradidit, si adhuc apud emptorem existant, eorumque revenditionem impedire, modo repetitio intra octo dies a tempore traditionis fiat, et bona in eodem sint statu ac fuerunt tradita. *Eodem art. n. 2 et 4.*

Ex hac dispositione, definita videtur gravis quæ olim inter theologos movebatur controversia, scilicet utrum res vendita et non soluta reddi debeat venditori præ aliis creditoribus. Omnes quidem fatebantur reddendam non esse venditori, sed inter creditores dividendam esse, si pretium ejus fuisset assecuratum per fidejussorem aut pignus, quia tunc in emptoris dominium absolute transierat: at, si pretium non fuisset assecuratum nisi per promissionem, multi adhuc communius et probabilius contendebant venditorem aliis creditoribus non esse præferendum; nam, venditione perfecta, res in emptoris dominium transit: non magis ergo, aiebant, ad venditorem quam ad alios creditores pertinet. Nunc autem, ex lege positiva, res intra octo dies tantum repeti quidem potest; sed solutio pretii ejus semper est privilegiata, dummodo res apud emptorem adhuc existat. *Art. 2102, n. 4.*

Caupones privilegium habent in bona viatorum apud se deposita, pro cibis et potibus traditis et non solutis; vectores (*voituriers*), in res quas transvehunt pro sumptibus ad transvectionem necessariis et debitis. Item si publici functionarii res sibi commissas male tractent, gubernium

semper privilegium habet in summas eorum in cautionem traditas (*cautionnement*).

3° In bona immobilia privilegium habent : 1° venditor pro solutione pretii ejusdem boni, et, si plures factæ sint successive venditiones absque ulla solutione : prima ante secundam, secunda ante tertiam solvi debet et sic deinceps; *Cod. civ. art. 2103*; 2° qui pecunias tradiderunt ad bonum istud acquirendum, modo actu mutui et venditoris chirographo, gallice dicto *quittance*, constet hanc summam ad talem emptionem esse petitam, ac revera solutionem ex ea factam fuisse; 3° cohæredes in bona successionis pro solutione portionum quæ ipsis ab aliis hæredibus refundi debent; 4° architecti, cæmentarii et alii operarii in ædificia et alia opera pro mercede laboris, et pretio sibi promisso ac debito : qui pecuniam mutuo dederunt, ut ex illa merces operariis solveretur, idem ac ipsi operarii habent privilegium. 5° Post omnes privilegiatos istos, veniunt hypothecarii, ut aiunt : qui enim habent hypothecam, eo ipso privilegium habent inter creditores ejusdem debitoris, a die inscriptionis. *Cod. civ. art. 2134*.

Quæritur 2° quis servandus sit ordo inter creditores ex delicto et creditores ex contractu.

R. Circa hanc quæstionem triplex est sententia : quidam volunt creditores ex delicto præferendos esse, quia debitores in eo casu ex duplici titulo ad restitutionem tenentur, nempe ex justitia et ex injuria. Alii contendunt creditores ex contractu anteposendos esse, nam, inquit, hujusmodi debita ex justitia et ex fidelitatis titulo debentur. Ita *Natalis Alexander* et *Collator Parisiensis*. Nunc autem communior opinio tenet nullum inter illos creditores instituendum esse ordinem. Sic *Lessius*, l. 2, c. 15, n. 16; *Collator Andegavensis*, *Vogler*, n. 448, *Billuart*, etc. Etenim stricta existit obligatio restituendi, quando justitia commutativa fuit violata : atqui non minus violatur justitia commutativa si debitum ex contractu non solvatur, quam si debitum ex delicto retineretur, et vicissim : ergo jure naturali nullus existit ordo prælationis : nullus pariter jure positivo fundatur, siquidem lex de tali ordine non

loquitur et iudices contrariam dispositionem sequuntur.

Quæritur 3° utrum creditores certi incertis præferri debeant.

R. Duplici modo creditores possunt esse incerti : vel enim dubitatur an aliquid debeatur, nec ne; vel certum est aliquid esse debitum, sed ignoratur ad quem pertineat. In priori casu communiter admittunt theologi creditores certos anteposendos esse; rationi enim et æquitati conforme esse videtur creditorem certum potius indemnem servari quam illum cui forte nihil debetur : attamen probabile est aliquid creditori incerto pro ratione dubii tribuendum esse. Ita *Billuart* et cum illo plures alii.

In posteriori casu valde scinduntur theologi. Probabilius videtur creditores certos incertis minime præferendos esse : ideo enim præferri deberent, quia debita hujusmodi incerta solvi non possunt ipsis dominis quibus debentur, sed pauperibus qui jus strictum non habent : atqui hæc ratio non probat creditores certos anteposendos esse : nam dominus ignotus semper jus suum et quidem certum habet, ut supponitur : ergo ipsius portio aliis absque ejus consensu dari non potest. Et vero, si mitteret personam quæ nomine ejus debita peteret, illi solvenda essent : at, juxta omnes theologos, pauperes representant personam creditorum qui inveniri nequeunt : ergo. Ita *Billuart* et plures cum illo, contra *Lessium*, card. *de Lugo*, *Vogler*, n. 441, et multos alios.

Excipiendum esse videtur si debitor grave timeret incommodum vel pro seipso, vel pro creditore certo, ex hypothesi quod illum creditori incerto non anteponeret. Tunc enim præsumi potest bona creditoris incerti voluntas.

Quæritur 4° utrum, cæteris paribus, creditores pauperes divitibus anteferri debeant.

R. Ex communissima recentiorum opinione, contra non paucos antiquiores, pauperes, nisi in extrema sint necessitate, præferri non possunt; nam ubi de justitia commutativa agitur, omnes, sive pauperes, sive divites, sunt æquales. Ergo.

Diximus nisi in extrema sint necessitate; nam in eo casu tam alii creditores quam ipse debitor illis succurrere teneantur.

Quæritur 5° an quæ debita sunt titulo oneroso prius solvere oporteat quam ea quæ titulo gratuito debentur.

R. *Affirmative: est sententia communis.* Etenim vel promissio, e qua debitum titulo gratuito oritur, ab illo facta est qui jam impar erat ad solvenda debita quibus tenebatur; vel ab eo qui tunc impar non erat. Si prius manifestum est promissionem non obligare; nemo enim valide mihi promittere aut dare potest gratuito quod aliis stricte debet; imo, qui ab hujusmodi homine aliquid gratis etiam in bona fide accepisset, illud restituere teneretur, quia donatio essentialiter est nulla. Si posterius, id est, tempore promissionis impar non erat donator ad debita quibus tenebatur solvenda, debita onerosa adhuc præferri debent; nam in omni promissione gratuita hæc semper includitur conditio, rebus in eodem statu remanentibus: Si, solutis stricte debitis, aliquid mihi supersit. Ergo. Si, post gratuitam promissionem de futuro, onerosa contraherentur debita, iterum præferri deberent; res enim promissa et nondum tradita aliis valide transferri potest. Si vero post donationem de præsentis factam et acceptatam constituerentur debita, postponerentur, quia res vel summa legitime donata, in donatarii dominium per acceptationem transit: ergo nec titulo gratuito, nec titulo oneroso valide postea ad alios transmitti potest a donatore.

Quæritur 6° utrum debitor, ad debita sua jam impar, tuta conscientia et absque injustitia integrum debitum uni solvere possit.

R. Integrum debitum potest et debet creditori privilegiato solvere, siquidem omnibus præferendus est. Sed uni e non privilegiatis vel ex æquo privilegiatis totum proprio nutu solvere non potest; nam erga omnes eodem modo tenetur: omnibus igitur, juxta legitimam proportionem, bona sua distribuere debet. *Ita generaliter theologi.*

At si creditor non privilegiatus prior petat, debitor potestne totum ei solvere?

R. Si juridice petat, totum post sententiam judicis solvere debet, et creditor totum retinere potest; quia legitima judicis sententia vim privilegii confert: si autem privatim et occulte petat creditor, multo major est difficultas. Non pauci graves theologi, ut *Lessius*, l. 2, cap. 15; *Sylvius*, q. 62, art. 8, con. 8, et *Billuart*, censent solutionem integri debiti faciendam esse, et creditorem non peccare, quia jus suum prosequitur; sed probabilius alii cum cardinali *de Lugo*, d. 20, n. 176, tenent creditorem integram hanc solutionem petere non posse, nec debitorem eam concedere; nam, cum omnes creditores æquale jus habeant, iniquum foret unum aliorum detrimento servari indemnem. Id autem multo magis verum est, quando publica bonorum cessio fuit declarata. De illa specialiter dicemus infra.

Minime tandem inquietandos esse arbitramur creditores qui, exorta de fortuna debitoris suspicione, debitum statim repetunt, quia non constat illum ad omnia debita imparem esse: itaque jus suum creditores legitime prosequuntur: vigilantia non est prohibita neque vitiosa; ut enim quis integrum debitum petere aut obtentum retinere non posset, evidenter constare necesse foret bona debitoris certo insufficientia esse; intolerabile siquidem esset aliquem jus suum certum prosequi non posse integrum, quia dubitat an bona debitoris ad omnia ejus debita sufficiant. Ita ferme *Billuart*.

QUÆSTIO QUARTA.

Quæ circumstantiæ observandæ sint in restitutione faciendâ.

Sufficienter explicuimus quis ad restitutionem teneatur, cui restitutio faciendâ, quid et quantum restituendum sit: superest ut expendamus quo in loco, quo tempore, et quo modo fieri debeat restitutio. His quæstionibus per sequentes propositiones satisfaciemus.

PROPOSITIO PRIMA.

Possessor bonæ fidei rem alienam in eo loco restituere tenetur ubi est, quando avertit non esse suam.

Prob. Possessor bonæ fidei nullum detrimentum propter rem alienam pati tenetur : attamen detrimentum propter rem alienam pateretur, si eam ad dominum propriis expensis remittere deberet : ergo. Itaque dominum admonere debet et querere ab illo quid de re sua fieri velit. Interim eam tuto expensis domini custodiet. *Ita communiter theologi.*

PROPOSITIO SECUNDA.

Possessor malæ fidei rem alienam propriis expensis eo transferre tenetur ubi dominus eam possideret, si ablata non fuisset

Prob. Possessor malæ fidei omne damnum emergens reparare, ac indemnem dominum reddere tenetur : at damnum emergens non repararet, nec indemnem dominum redderet, si rem ejus ex propriis expensis non transferret ubi tunc eam possideret : ergo. Deducere tamen potest sumptus quos dominus ipse ad rem suam illuc transferendam fecisset.

Si autem sumptus transvectionis duplo, triplo et quadruplo valorem rei excederent, juxta communem sententiam, sufficeret ut pretium rei ad dominum mitteretur ; tunc enim dominus rationabiliter invitus esse non posset in eo quod res sua sibi non redderetur, nisi grave ex illius privatione pateretur damnum.

Ubi vero nec res, nec pretium ejus mitti potest ad dominum absque gravibus hujusmodi sumptibus, tunc si, ex omissione vel dilatione restitutionis, tantum dominus passurus sit damnum quantum debitor in expensis quæ ad restitutionem necessario faciendæ sunt, procul dubio has debitor sustinere tenetur. Si rationabiliter speret fore ut restitutionem postea facere possit, et creditor ex dilatione restitutionis notabile damnum non passurus sit, legitime

potest differre, quia dominus non videtur rationabiliter invitus. *Ita omnes.*

Si nulla spes affulgeat quod in posterum facilius futura sit restitutio, et creditor damnum saltem notabile ultra debitum non patiat, multi probabilissime docent dominum rationabiliter exigere non posse ut debitor cum tantis expensis restituat ; itaque juxta illos sufficit vel restitutionem futuris hæredibus facere, vel rem in pias causas impendere. Ita contra *Pontas* et plures alios *S. Antoninus*, *Lessius*, card. *de Lugo*, *Vogler*, n. 414, *Billuart*, etc.

Notandum est possessorem malæ fidei curare teneri ut res aliena, quam injuste detinet, vel pretium quod restituere debet, ad dominum vel creditorem de facto perveniat, alioquin damnum non repararet. Unde si rem alteri personæ, sive amico, sive servo, sive etiam confessario dedisset, ut legitimo restitueretur domino, et revera illi tradita non fuisset, quacumque ex causa, sive casu fortuito, sive commissi injustitia, ad novam restitutionem, et insuper ad reparandum damnum ex majori dilatione secutum teneretur ; nam in eo casu res injusto possessori perit, et ab obligatione damnum alterius reparandi ipse non liberatur. *Ita omnes theologi.*

Si vero rem personæ a domino designatæ remisisset, ad nihil teneretur, quia ipsi proprietario eam restituisse tunc censetur. *Sic communiter theologi.*

Si quis, ex contractu, rem alienam reddere teneatur, vel inter eos conventum est de loco, vel non : si conventum est, servanda est conventio ; si non fuerit conventum, res reddenda est in loco ubi erat tempore quo contractus fuit initus ; si autem ad illam remittendam quædam faciendæ sint expensæ, a debitore solvendæ sunt, supposito quod res restituenda in ipsius possessione ad utilitatem et bonum ejus remanserit, ut in commodato. Dominus vero solvere debet expensas, si in illius commodum res possessori fuit tradita, ut in deposito. Communibus autem expensis res erit tradenda, si in utriusque gratiam possideatur, ut in locatione. Sic præscribere videtur naturalis æquitas, sicque plures censerunt theologi. Ex communi

tamen et recepto usu in hujus generis contractu, res remitti solet expensis illius ad cujus exigentiam fuit tradita, scilicet locatarii in locatione, etc.

PROPOSITIO TERTIA.

Qui ad restitutionem tenetur, debet quamprimum moraliter restituere, nisi rationabilis causa illum excuset, atque, si statim non restituat, totum tenebitur reparare damnum ex mora culpabili emergens.

Prob. Præceptum restituendi est negativum, aut saltem præceptum negativum semper continet, nempe præceptum rem alienam non retinendi: atqui præceptum negativum obligat semper et pro semper, et ideo ipsi quamprimum moraliter satisfaciendum est: ergo.

Diximus 1° *quamprimum moraliter*; restituendi enim præceptum obligat quidem statim physice et mathematice ad deponendum propositum rem alienam detinendi, sed non ita præcise ad realem obligat restitutionem, bene vero quamprimum moraliter, id est, data occasione opportuna et absque culpabili mora; hoc autem ex prudentum æstimatione dijudicandum est.

Diximus 2° *atque, si statim non restituat, totum tenebitur*, etc.; tunc enim illius damni causa est efficax, positiva et injusta. Ergo.

Diximus 3° *ex mora culpabili*: si enim restitutio non sit debita ex delicto, et mora restituendi sit inculpabilis, nulla est obligatio reparandi damnum inde emergens et lucrum cessans; nulla siquidem est culpa theologica, ut supponitur. Si autem restitutio ex delicto facienda sit, stricta erit obligatio compensandi damnum emergens, etsi mora non sit culpabilis, quia illud damnum ex causa injusta provenit.

Si tamen damnum istud extraordinarium esset, nec prævideri potuisset, debitor illud reparare non teneretur, juxta multos doctores, præsertim si creditor facile illum admonere potuisset, et non admonuisset; tunc enim damnum istud casui fortuito vel ipsius creditoris negli-

gentiæ tribuendum foret, non vero debitori. Ita *Vogler*, n. 426.

Nihilominus probabile videtur debitorem illud reparare teneri, quia reipsa causam illius positivam, injustam, theologice culpabilem, ut supponitur, et efficacem posuit, unde damnum istud vere imputabile est restitutionem culpabiliter differenti.

PROPOSITIO QUARTA.

Restitutionem eo modo fieri sufficit quo plene justitiæ violatæ satisfiat.

Prob. In eo consistit restitutio, ut damnificatus in eo statu reponatur in quo esset, si jus ejus violatum non fuisset. Ergo.

Hinc, etsi in ablatione rei alienæ aliquod subortum fuerit scandalum, nihilominus præcepto restituendi satisfiat per occultam rei traditionem, quamvis ex charitate publice reddi deberet.

Pariter non refert an restitutio per ipsum debitorem aut per alium fiat, an advertente aut non advertente domino perficiatur. Attamen si dominus, existimans restitutionem ita factam merum esse donum, aliud simile donaret, munus illud debitor non posset retinere, ut evidens est: imo qui sic restituit ut restitutio ejus tanquam donum gratuitum habeatur, semper contra veritatem peccat, siquidem alterum decipit.

QUESTIO QUINTA.

De causis a restitutione excusantibus.

Aliæ ad tempus tantum a restitutione excusant, et aliæ omnino liberant. De his et illis in duplici articulo dicemus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE CAUSIS QUÆ AD TEMPUS A RESTITUTIONE EXCUSANT.

Præter ignorantiam invincibilem, quæ, dum permanet, restitutione excusat, tres sunt aliæ causæ propter quas